

UDK broj 821.111(73).09“18/20“
398.47(73)“16”

Ana Kocić Stanković

Univerzitet u Nišu

Filozofski fakultet, Departman za anglistiku

REKONTEKSTUALIZACIJA SUĐENJA SALEMSKIM „VEŠTICAMA”¹

Apstrakt. Rad² se bavi kritičkim preispitivanjima i rekontekstualizacijom tropa o suđenju salemskim „vešticama” u američkoj književnosti i kulturi. Teorijsku osnovu rada čine najpre istorijski uvid u ovu seriju događaja ikonične važnosti za američki kulturni kontekst, kao i literatura koja poseban naglasak stavlja na pitanja roda, odnosno posmatra salemska suđenja kroz prizmu činjenice da su velika većina optuženih i osuđenih bile žene (Elizabet Rejs, Kerol Karlsen). Polazna hipoteza je da se sa promenom kulturnog konteksta, odnosno „posvetovljenjem” američkog društva menjala i percepcija žena kao veštica: od kolonijalnog perioda i puritanskog društveno-istorijskog konteksta, zatim perioda jačanja mlade američke nacije i američke nacionalne književnosti, preko kulturnog konteksta Amerike 50-ih godina 20. veka, sve do savremenih kulturnih trendova i poimanja. Primerima iz američke književnosti 19. 20. i 21. veka (Nataniel Hotorn, Artur Miler, Ketrin Hau) ilustruje se kritičko preispitivanje i rekontekstualizacija predstava o ženama kao vešticama, te izvodi centralna teza rada da su ove predstave vremenom evoluirale od izrazito negativnih ka pozitivno konotiranim.

Ključne reči: Američka književnost, Američke studije, Salemska suđenja, veštice, kulturni kontekst

1. Uvod

Na jednoj karikaturi iz časopisa *New Yorker* iz marta 2019.³ često citiranoj na internetu, puritanski sveštenik izgovara ovu rečenicu dok potpaljuje vatru na lomači na kojoj je optužena „veštica”: „Dozvolite mi da najpre kažem da nema većeg feministe od mene.” Svrha ove karikature je, između ostalog, da se koristeći kolonijalni društveno-istorijski kontekst Nove Engleske ukaže na čestu pojavu u (naročito) internetu i uopšte, javnom diskursu, korišćenja izvesnih verbalnih ograda i floskula kako bi se prikrla i opravdala mizoginija, rasizam i razni drugi vidovi diskriminatornog i

¹ Pripremljeno u okviru projekta *Inovacije u nastavi i istraživanja u oblasti anglističke lingvistike i angloameričke književnosti i kulture*, koji se izvodi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu (br. 360/1-16-1-01).

² Rad predstavlja izvod iz neobjavljene doktorske teze autorke *Kulturni i književni aspekti kolektivnih predstava o manjinskim grupama u kolonijalnoj Americi*, odbranjene na Filozofskom fakultetu u Nišu 2017. godine.

³ Dostupno na: <https://condenastore.com/featured/no-one-is-a-bigger-feminist-john-mcnamee.html> [31.08.2019.]

nasilnog ponašanja. Takođe, pomenuta rečenica demonstrira i izvestan pomak u percepciji onog što je prihvatljivo reći u javnom diskursu, makar na formalnom nivou, dok se u suštinskom smislu, čini se, nije daleko odmaklo od metoda i mehanizama tipičnih za 17. vek. Ovaj rad je pokušaj da se ispituju eventualne promene u obrascima predstavljanja žena, sa naročitim naglaskom na trop „veštice” u književnosti Severne Amerike, počev od kolonijalnih dana do savremenog doba. Osnovna teza je da se sa promenom kulturnog konteksta, odnosno, „posvetovljenjem” američkog društva menjala i percepcija žena kao veštica, te da je ovakav vid reprezentacije menjao konotaciju u skladu sa društveno-istorijskim promenama koje su se odigrale u američkom (a i svetskom) društvu.

2. Predstave o ženama u diskursu kolonijalne Amerike

Na predstave o ženama evropskog porekla u kulturi i književnosti kolonijalne Amerike naročito je uticao kulturni kontekst, pre svega verski, u skladu sa duhom toga vremena. Tako su se žene (a i čitav svet) posmatrale u skladu sa hrišćanskim, preciznije, protestantskim tumačenjem Biblije. O uvreženosti ideje da žene treba isključiti iz javnog života još od najranijih dana hrišćanstva, svedoči i Prva poslanica Pavla Korinćanima u kojoj se, između ostalog, napominje i da ženi nije dozvoljeno da govori u crkvi, kao i navodi Tome Akvinskog o tome da je žena podanik prema prirodnom zakonu, u nižem položaju čak i od roba (De Riencourt 1983: 147, 219). Ideja da je ženino mesto u kući a njen zadatak čednost i briga o porodici naročito je bila aktuelna i raširena u viktorijanskoj Engleskoj krajem 19. veka, te je posledično, bila prisutna i u engleskim kolonijama u Severnoj Americi i pre pojave kapitalizma (Bradley 1992: 20–8) oblikujući načine predstavljanja žena evropskog porekla u kolonijalnoj književnosti i kulturi. Prema ovom shvatanju, urođena priroda žene jeste pasivna, te je stoga njoj mesto u kući kako bi se bavila poslovima koji ne zahtevaju energičnost, aktivnost, stvaralačku inicijativu koje se očekuju od muškarca koji treba da bude ženin zaštitnik, upravo zbog njenog krhoga bića i nežne prirode (*Ibid.*). Takođe, kada govorimo o kontekstu kolonijalne Amerike, ne sme se prenebregnuti činjenica da su na tadašnju i tamošnju kulturu umnogome uticali kalvinizam i protestantizam, pa je pozicija žene supruge i domaćice bila ujedno i najviša pozicija u društvu „rezervisana” za žene, jer su pripadnici ovih denominacija tradicionalno zazirali od žena na položaju, do te mere da su neki istoričari položaj žena u kolonijalnoj Americi upoređivali sa položajem robova (De Riencourt 1983: 262–3).

Jedna od važnih osobina predstava o ženama iz kolonijalne Amerike je njihov dualizam, odnosno dvostranost. Naime, žene su često predstavljane ili kao svetice ili kao grešnice, sa naglaskom na njihovu navodnu sposobnost da veoma brzo pređu iz jednog ekstrema u drugi (Juster 2005: 66–72). Ovo je naročito bilo izraženo u puritanskoj Novoj Engleskoj, gde je, iako se nije insistiralo na biblijskoj tezi o urođenoj grešnoj prirodi žene, postojalo jasno izraženo uverenje da su žene sklonije i podložnije zlu i posrnuću, pa im je stoga potreban pojačana i konstantna kontrola (*Ibid.*).

Autori ovoga doba (znakovito, uglavnom muškarcima) često su kao tipičnu žensku karakteristiku isticali i njenu navodnu sklonost ka ogovaranju i verbalnim deliktima, što se često javno kažnjavalo kako bi se suzbila navodna plaha i iracionalna narav žena (*Ibid.*). Na taj način se ženama slala poruka da im je mesto u kući i da ne bi trebalo da javno iznose svoje stavove, jer su oni, po definiciji, smatrani inferiornim u odnosu na racionalne muške stavove. U 18. veku je pak, tendencija bila da se takozvana „ženska priroda” sagledava u kontekstu ženske seksualnosti, te njene navodne sklonosti ka raskalašnom ponašanju, pa su u ovom periodu naročito frekventne bile predstave o ženama kao „proždiračicama” [*consuming*], a one su često optuživane za nedolično seksualno ponašanje (*Ibid.*)

U jednom od prvih književnih žanrova nastalih u Americi, zarobljeničkoj literaturi [*captivity narratives*], često su opisivane i prikazivane kidnapovane žene prepuštene na milost i nemilost divljim i okrutnim Indijancima. Takvi prikazi zapravo su metaforički oslikavali puritansku crkvu u divljini, odnosno bespomoćnost civilizovanog hrišćanstva da se izbori sa nepredvidivom divljinom, pa su predstave o ženama bile u funkciji diseminacije religijskih ubeđenja. Međutim, iako je zarobljenička literatura prvenstveno odražavala i podržavala podelu rodni uloga prema dominantnom verskom i kulturnom obrascu, tj. predstavljala žene kao pasivne i moralno i fizički slabije od muškaraca, ipak je otvarala mogućnost za drugačija, subverzivna čitanja koja su otkrivala da su navodno slabe i krhke junakinje posedovale i „muške” osobine, poput hrabrosti, snalažljivosti i racionalnosti (Carroll 2008: 145). Takođe, u predstavama o belim ženama u kolonijalnom periodu, primetna je pojava da se njihova čednost i moralnost dovode u direktnu vezu sa stanjem morala i nestabilnošću društva u kolonijama (Fischer 2005: 12–6). Na primer, česte predstave o prostitutkama i ženama lakog morala koje su pod (navodno) lažnim izgovorima dolazile u kolonije, svedočile su o nestabilnosti i nedostatku evropskih manira i vrednosti u novoformiranim društvima. Ovakav modus prikazivanja često je korišćen da bi se opisale žene koje su pokazivale neslaganje sa vladajućim društvenim (i verskim) normama (*Ibid.*), još od En Hačinson koja je zbog javnog neslaganja sa vladajućom puritanskom kalvinističkom ideologijom prognana iz Masačusetsa 1637, da bi ubrzo potom nestala u divljini.

Najekstremniji oblik predstava o ženama kao potencijalnim faktorima nestabilnosti društva bile su predstave o ženama kao vešticama. Najpoznatiji takav slučaj svakako su suđenja „vešticama” iz Salema koja su se odigrala 1692. u koloniji Masačusets. Jedan od najupečatljivijih detalja vezanih za ovaj sudski proces, koji je u anale ušao i po tome što je poništen i do dan-danas važi za sramotan, jeste činjenica da su većina optuženih bile upravo žene, što nameće tumačenje tih događaja (i) iz perspektive rodni studija. Optužene žene su u mašti svojih tužitelja i komšija degradirane u čudovišta i demone – odnosno, odbačene i nepoželjne Druge i zapravo im se zbog toga i sudilo (Elliott 1994: 171). Magijskom elementu je ubrzo pridružen i |rasni, jer je đavo najčešće opisivan kao crn, a većina navodnih obreda se odigrala u divljini gde su se „veštice” sastajale sa Indijancima koji su takođe prikazivani kao Sotonine sluge (*Ibid.*). Neki kritičari su primetili i da je bračni status žene takođe imao veze

sa time da li će biti optužene za veštičarenje. Na meti su vrlo često bile žene koje su prešle četrdesetu, one koje su završile svoj reproduktivni ciklus, zatim udovice i žene koje se nikad nisu udavale, odnosno one žene koje nisu bile zakonom zaštićene [*femes soles*], baš kao i žene koje su bile naslednice očevih imanja (Little 2005: 57). Ovo upućuje na zaključak da su i eventualni potresi u ekonomskoj i društvenoj strukturi kolonija bili jedan od uzroka salemskih i drugih suđenja „vešticama”.

2.1. Salemska suđenja: istorijski kontekst

Jedan od ikoničnih događaja u istoriji kolonijalne Amerike je suđenje salemskim „vešticama” u periodu 1692–1693. godine, tokom koga je optuženo preko sto pedeset ljudi, osuđeno trideset, i pogubljeno devetnaest – četrnaest žena i pet muškaraca, pre nego što je konačno čitavo suđenje obustavljeno zvaničnom zabranom guvernera Masačusetsa, a preostali optuženi i osuđeni pomilovani i oslobođeni (Reis 1999: 8). Ovaj slučaj se često opisuje kao masovna histerija, a objašnjenja variraju od društveno-političkih koja naglašavaju borbu za prevlast različitih frakcija novogleskog društva i/ili napade Indijanaca kao katalizator promena, preko medicinskih i psiholoških koja naglašavaju ili psihološku teoriju žrtvenog jarca ili čak navode konzumiranje gljiva sa halucinogenim dejstvima kao uzrok histeričnog ponašanja i žrtava i optuženih⁴. Većina objašnjenja i teorija ipak poseban naglasak stavlja na pitanja roda, odnosno posmatra salemska suđenja kroz prizmu činjenice da su velika većina optuženih i osuđenih bile žene. Među takvim objašnjenjima i interpretacijama ovih suđenja naročito se izdvajaju ona profesorki rodnih studija i istorije Elizabet Rejs i Kerol Karlsen. Razmatrajući položaj žena u puritanskoj Novoj Engleskoj Elizabet Rejs zastupa tezu da su, uprkos tome što su prema puritanskoj teologiji sve duše smatrane jednakim, žene ipak smatrane podložnijim i prijemčivijim iskušenju i zlu. Posledice toga, tvrdi profesorka Rejs, bile su da su žene i same svoj pol smatrale izopačenim, a u društvu je prevladavalo uverenje da je neophodno konstantno vršiti nadzor i kontrolu nad ženama. Tako su žene s jedne strane, zahvaljujući društvenoj stigmati bile češće na meti napada i provere, a sa druge i same osećale krivicu zbog usvojenih predstava o svom polu kao slabijem i osetljivijem na iskušenja te neretko priznavale krivicu za veštičarenje čak i kada su bile u potpunosti nedužne (Reis 1999: xv). I profesorka Karlsen zastupa sličnu tezu, s tim da se njeno istraživanje zasniva na širem uzorku koji uključuje i slične slučajeve u Evropi. Ona tvrdi da su većina okrivljenih bile starije žene koje više nisu bile u mogućnosti da rađaju, a istovremeno se po svojim stavovima nisu uklapale u matricu dobre i poslušne supruge, te da su svojim nekonformističkim stavovima i javnim iskazivanjem mišljenja izazivale autoritet muškaraca u patrijarhalnim puritanskim društvima u kojima su živele (Karlsen 1987). Žene su, prema tome, najpre na osnovu svojih fizičkih karakteristika označavane i kao psihički slabije i podložnije iskušenjima, a one koje su (ne) ispunivši svoju biološku (i ekonomsku) funkciju u društvu prevazilazile propisane okvire označavane su kao nepoželjni Drugi, odnosno veštice. Tako su ne samo transponovane sve negativne osobine jednog društva na Drugog, već je taj Drugi prokazan i prikazan

⁴ Detaljnije u Kocić 2010: 1–7.

kao pretnja idealnoj zajednici koja mora biti uklonjena, što je ujedno bilo i opravdanje za pogubljenje „veštica”. Ilustracije ovakvih stavova mogu se naći i u primerima iz književnosti i kulture kolonijalne Amerike.

3. Rekontekstualizacija tropa o salemskim „vešticama”

3.1. „Veštice” u kolonijalnom periodu

Kako je već pomenuto, u puritanskoj književnosti se teško mogu naći primeri otvorene diskriminacije žena u smislu eksplicitnih tvrdnji da je sâma njihova „priroda grešna”. Ipak, očigledno je da je u očima zakona žena bila ta čiji su se prestupi tretirali kao teži jer je izlaženje iz propisanih okvira bilo ravno narušavanju društvenog poretka koji se u puritanskom društvu zasnivao na porodici kao osnovnoj funkcionalnoj jedinici sa jasnom podelom (rodnih) uloga i jasnom hijerarhijom (Berkin 1996: 31–2). O tome svedoči i priručnik Kotona Medera (Mather 1692) kojim se jasno propisuje kako treba da se ponaša „bogougodna” devojka, supruga, majka i udovica. Sâma činjenica da Meder deli žene prema njihovom bračnom statusu, dovoljno govori o tome da su one sagledavane kroz svoju biološku funkciju, odnosno da su imale jasno propisane uloge i društveni prostor koji im je bilo dozvoljeno da zauzimaju.

Kada je reč o prikazima suđenja salemskim „vešticama”, većina prikupljenih svedočenja nalazi se u knjizi Inkriza Medera *Čuda nevidljivog sveta* [*The Wonders of the Invisible World*]. U svedočanstvima i transkriptima sa suđenja se vidi da su većina optuženih žene, i to često starije udovice sa određenim ugledom u društvu – babice, vidarke, ali i sa zanimanjima koja na neki način predstavljaju alternativu crkvenim vlastima. On navodi slučaj Bridžit Bišop koja je bila ugledna vidarka u svom selu, a koju su za veštičarenje optužili roditelji dečaka na koga je navodno bacila zle čini (Mather 1693: 9–3). Dokazi koji se navode su tvrdnje komšinice i roditelja dečaka o natprirodnim silama – prikazama koje su navodno povređivale dečaka. S druge strane, u transkriptima suđenja vidi se da su ispitivanja tužioca bila tendenciozna, da optuženim ženama nije dozvoljavano da se brane, da su njihovi iskazi često ignorisani ili tendenciozno tumačeni kao dokaz pretpostavki koje su izvedene pre sâmog procesa suđenja. Tako je, na primer, komentar navodno nezavisnog posmatrača na suđenje i svedočenje optužene Suzane Martin da je ona još pre suđenja bila jedna od „najdrskijih, najpodrugljivijih i najpoganijih stvorenja na Svetu” (*Ibid.*, s. 95–102). Iz ovoga se vidi da je ona već unapred bila osuđena na osnovu svog ponašanja koje je očigledno izlazilo iz propisanih okvira jer je otvoreno u javnosti iznosila svoje mišljenje. Ovakvi primeri idu u prilog tvrdnji da su na meti suđenja često bile žene koje nisu poštovala propisani kodeks prihvatljivog ženskog ponašanja na osnovu stroge rodne podele.

Jedna od ključnih stvari koje stariji Meder definiše i utvrđuje je neporecivo postojanje đavola, a samim tim i postojanje njegovih sluga na zemlji, odnosno veštica. Meder tvrdi da je nemoguće poreći postojanje đavola, da se njegove sluge – veštice udružuju

u kongregacije koje su paralelne strukture zvaničnim kongregacijama puritanske crkve u Novoj Engleskoj, a koje on naziva „krvavim imitacijama” (*Ibid.*, s. 36, 110). Đavo se takođe naziva „crnim čovekom”, odnosno, tako ga, prema Mederu nazivaju veštice jer podseća na Indijanca (*Ibid.*, s. 87). Tako đavo i njegove sluge veštice zapravo predstavljaju izvrnutu sliku u ogledalu zvanične puritanske zajednice, odnosno vladajuće većine, jer se na njih preslikavaju sve osobine Drugog koji je bezbožan, druge rase, crn i zao, a njegove sluge su, nasuprot pobožnim članovima dominantne većine, veštice, čiji je cilj uništenje pobožnih hrišćana u Novoj Engleskoj. Ovakve predstave đavola su se često mogle naći i u raznim pamfletima sa upozorenjima članovima puritanskih kongregacija. Na jednoj ilustraciji koja je nastala polovinom 18. veka, može se videti i vizuelna predstava đavola kao crnog, rogatog stvorenja sa životinjskim karakteristikama kako pokušava da nagovori mladu devojkicu na zlo. Slika se zove *Bludna kći* (Slika 1) i ilustracija je za istoimenu pesmu u kojoj se kćerka prekoreva zbog neposlušnosti prema bogu i roditeljima. Ova predstava sadrži nekoliko stereotipa: pre svega, prikaz đavola kao neljudskog oblika sa karakteristikama zveri, zatim implikaciju da je žena sklona iskušenju, kao i pouke o tome da je za ženu ključna karakteristika poslušnost, odnosno ostajanje u okvirima propisanih normi. U pesmi se mlada devojkica upozorava da treba da sluša svoje roditelje, odnosno da se povinuje autoritetu, dok je na suprotnoj strani iskušenje u vidu đavola. Implikacija je da je alternativa poslušnosti sâm Nečastivi, odnosno da je odstupanje od normi ravno večnom prokletstvu.

Slika 1 *Bludna kći*, ilustracija, Boston, 1742 – 1754.⁵

⁵ Dostupno na: <https://graphicarts.princeton.edu/2013/08/31/was-the-prodigal-daughter-illustrated-by-pompey-fleet/> [31.08.2019.]

Upravo činjenica da su se takozvani spektralni dokazi, odnosno tvrdnje da su zli nevidljivi duhovi bacali magiju na nedužne, koristili kao validni dokazi je jedan od razloga zašto su suđenja kasnije poništena, a svi optuženi i osuđeni pomilovani i oslobođeni svih optužbi. Suđenja, kao jedan od kontroverznih događaja iz rane američke istorije, poslužila su mnogim američkim književnicima kao metafora za kritiku sopstvenih društava ili način za razračunavanje i sa sopstvenom bolnom prošlošću, ali i sa prošlošću Amerike.

3.2. Hotornova rekontekstualizacija puritanske Nove Engleske

Puritanska Nova Engleska iz kolonijalnog perioda bila je izuzetno važna inspiracija piscu iz prve generacije velikih američkih pisaca, jednom od utemeljivača američke nacionalne književnosti – Natanielu Hotornu. Jedno od njegovih posebno važnih dostignuća je to što je uspeo da se koristeći kontekst američke kolonijalne prošlosti u nekim od svojih poznatih romana i kratkih priča bavi univerzalnim temama i stvori dela koja se godinama ubrajaju među klasike ne samo američke, već i svetske književnosti. Hotorn je takođe zaslužan i za neke od trajnih predstava o novoengleskim puritancima i njihovom odnosu prema strancima i nepoželjnim u njihovom društvu. Čuveni početak prvog poglavlja romana *Skerletno slovo* [*The Scarlet Letter*] i opis puritanaca kao grupe strogih, bradatih ljudi u tamnoj odeći sa ozbiljnim i osuđivačkim izrazima lica koji stoje u krug oko žene sa bebom u naručju i čekaju izvršenje javne kazne jedan je od književnih opisa koji su odredili dominantne predstave i način doživljavanja puritanaca i mnogo kasnije. Upravo su se predstave koje je stvorio Hotorn pokazale kao izuzetno trajne, pa i danas mnogi novoengleske puritance zamišljaju kao stroge, autoritativne i nemilosrdne verske fundamentaliste koji su se uzdržavali od svih uživanja u životnim radostima, uprkos brojnim dokazima da to nije bio slučaj. Dobro je poznato da je Hotorn u svojim delima izražavao kritički stav prema nasleđu svojih predaka i da je putem rekontekstualizacije na izvestan način pokušavao i da „namiri račune” iz prošlosti i ponudi neku vrstu iskupljenja⁶.

Iako se Hotorn ne bavi direktno temom salemskih suđenja, on ovaj istorijski događaj redovno pominje u gotovo svim svojim delima koja su smeštena u kolonijalnu Ameriku. U već pomenutom romanu *Skerletno slovo*, u uvodnom poglavlju narator se osvrće na svoje pretke i njihovu ulogu u salemskim suđenjima, tvrdeći da je učešće u progonu i kažnjavanju ostavilo trajni žig na čitavu porodicu. Takođe, u romanu se pominju tipične igre puritanskih dečaka i devojčica u Bostonu 17. veka, koje su uključivale „kobajagi” odlaženje u crkvu, bičevanje kveкера, imitacije borbi sa Indijancima i skidanja skalpova ili imitiranje veštica i njihovih magijskih obreda što upućuje na to da su se uobičajeni obrasci ponašanja odraslih prema manjinama prenosili na decu. I jedan od sporednih likova u romanu, gospođa Hibbins, modelovana je prema stereotipu o vešticama iz kolonijalnog perioda: ona je udovica i sestra guvernera poznata po svojoj nezgodnoj naravi i čudnim navikama, često odlazi u

⁶ Nataniel Hotorn je bio direktni potomak sudije Džona Hotorna [John Hathorne] koji je učestvovao u salemskim suđenjima, a u želji da se distancira od porodičnog nasleđa i asocijacije sa nemilim događajima iz 1692. dodao je slovo „w” svom prezimenu (Wineapple 2001: 14).

šumu (koja je u puritanskoj dihotomiji divljina/civilizacija često predstavljena kao prebivalište đavola) gde se navodno sastaje sa đavolom i čak u jednoj sceni poziva i glavnu junakinju Hester da joj se pridruži, a pominje se i da je pogubljena prilikom salemske histerije. Takođe, nju svi ostali likovi otvoreno nazivaju vešticom, a narator pominje i da noću leti gradom odlazeći na sastanak sa đavolom, što je još jedan od stereotipa koji se vezuju za veštice. Naročito je zanimljiva scena u kojoj se gospođa Hibins sreće sa sveštenikom Dimzdejdom nakon njegovog susreta sa Hester koji se takođe odvija u šumi, kao mestu na kome je moguće izraziti prirodne, instinktivne impulse, bez društvenih ograničenja i normi. „Matora veštica”, kako je narator naziva, naslućujući prave motive Dimzdejlovog odlaska u šumu, nudi svoju pomoć mladom svešteniku tvrdeći da njena reč može mnogo da mu pomogne u potrazi za gospodarom. Iako Dimzdejl osporava insinucije gospođe Higinis, implikacija je da je šuma navodno carstvo đavola. Međutim, nakon susreta u šumi Dimzdejl oslobađa sopstvenu kreativnu energiju i piše propoved koja ostavlja snažan utisak na vernike, tako da je kod Hotorna šuma zapravo mesto na kome se odvija svojevrsno oslobađanje pojedinca od društvenih stega, mesto prirodne energije i strasti i inicijacije pojedinca u svet odraslih koji je prožet i dobrom i zlom.

Slična tema javlja se i u priči „Mladi domaćin Braun” [*Young Goodman Brown*] koja je takođe smeštena u kontekst kolonijalne Nove Engleske. Mladi Braun napušta svoju mladu suprugu Fejt [*Faith*] – u prevodu, veru – i odlazi na put koji ga vodi kroz mračnu šumu u kojoj sreće đavola i njegove sluge – veštice, da bi na kraju prisustvovao skupu na kome i on i Fejt stupaju među grešno čovečanstvo. Hotorn đavola predstavlja kao misterioznog „crnog čoveka”, u skladu sa ranijim konvencijama, a vešticu personifikuje u liku bivše Braunove veroučiteljice – starije gospođe Klojs, koju Braun šokiran sreće u šumi kako dogovara sastanak sa đavolom. Hotorn je za svoje likove koristio neka od imena žena koje su zaista bile osuđene za veštičarenje u Salemu, a to je slučaj i sa Sarom Klojs. I u ovoj priči kao i u pomenutom romanu pominje se metla kao prevozno sredstvo koje veštice koriste noću, u skladu sa poznatim stereotipom, a veštica je ponovo oličena u liku ugledne, starije udovice, prototip veštice prema već pomenutim idejama Elizabet Rejs i Karol Karlsen. Sastanku u šumi prisustvuju i drugi živopisni likovi, koji se uobičajeno vezuju za đavola u puritanskoj književnosti: indijanske poglavice, druge žene optužene za veštičarenje, ali takođe i svi stanovnici Salema, uključujući i Braunovu mladu suprugu Fejt. Braun tako, na svoje ogromno iznenađenje biva primljen u društvo svojih sugrađana, na mračnoj ceremoniji u šumi kojom predsedava sâm đavo, i prvi put, šokiran shvata da su svi oni pripadnici posrnulog ljudskog roda, odnosno da ih sve povezuje ljudska priroda. Iako sâm Braun tumači ceo događaj na krajnje pesimističan način – kao nemogućnost čoveka da ostane privržen (puritanskoj) veri, u metaforičkom tumačenju jasna je Hotornova namera da kritikuje redukcionističku i fundamentalističku puritansku religiju koja se zasniva na sputavanju ljudske prirode. Takođe, Hotorn koristi puritansku zajednicu kao metaforu za celo čovečanstvo i kroz Braunovo razočaranje iznosi i svoj stav o mračnoj čovekovoju prirodi koja u sebi nosi seme zla. Predstave o vešticama i đavolima, za razliku od onih iz kolonijalnog perioda koje predstavljaju neželjenog Drugog, kod

Hotorna imaju ulogu metafore za čitavu ljudsku zajednicu. Ironijskim postupkom on upravo te likove koji su kod puritanaca smatrani nepoželjnim predstavlja kao one koji su prigrlili pravu ljudsku prirodu.

3.3. Salemske „veštice” u novom ruhu: nekoliko savremenih primera

Verovatno najpoznatiji osvrt na salemska suđenja iz pera savremenih pisaca predstavlja drama Artura Milera [Arthur Miller] *Veštice iz Salema* [*The Crucible*] iz 1953. godine. Miler koristi puritanski novoengleski kontekst i istorijske događaje iz Salema kao podlogu za kritiku progona stvarnih i navodnih simpatizera komunista u SAD 50-ih godina prošlog veka. Iako se drama dešava u Salemu 1692, autor pravi direktnu vezu između atmosfere u Salemu i u SAD i hysterije koja je zahvatila dva društva, tvrdeći da je dehumanizacija političke opozicije u hladnoratovskoj Americi pandan sličnim procedurama koje su sprovodili sveštenici i sudije tokom procesa protiv salemskih „veštica” (Miller 1953: 33–4). Glavna meta kritike je represivni režim zasnovan na strogoj dihotomiji između dobra i zla, pri čemu se kao zlo uzima sve što makar i najmanjoj meri odstupa od određenog ideala ili propisanog ponašanja. Tako lov na salemske „veštice” postaje metafora za progon nevinih od strane malicioznih i zaluđenih koji zaslepljeni fundamentalizmom ili zarad svojih ličnih interesa optužuju i progone nevine, časne i poštene građane.

Iako se Miler u dobroj meri drži istorijskih podataka o salemskim suđenjima, prilikom dramatizacije je načinjeno nekoliko krupnih i bitnih promena u odnosu na podatke koji se mogu naći u istorijskim i književnim prikazima ovih događaja. Jedna od ključnih karakteristika njegove drame je da, uprkos tome što su za veštičarenje mahom bile optuživane i kažnjavane žene, on u centar priče stavlja muški lik – Džona Proktora, uspešnog i poštenog farmera iz seoske oblasti Salema i ljubavni trougao između njega, njegove supruge Elizabet i njihove bivše kućne pomoćnice Ebigejl Vilijams, koja zbog ljubomore i pokreće čitavu seriju optužbi. Glavni junak Proktor, predstavlja primer časnog i iskrenog čoveka koji zbog svog odbijanja da učestvuje u sveopštoj hysteriji i hipokriziji, ali i ličnih „demona” iz prošlosti (kratka avantura sa Ebigejl kojom je prokockao poverenje svoje supruge i pao u sopstvenim očima) biva nepravredno optužen i pogubljen. Nepravda salemskih suđenja i zaslepljenost sudija i stanovnika Salema onim što je prikazano kao detinjasta osveta i manipulacija grupice devojčuraka, navode Proktora da u jednom trenutku glasno uzvikne: „Bog je mrtav!” (*Ibid.*, s. 119), uz implikaciju da pravde nema. Ovo se može tumačiti i kao Milerov poklič protiv Mekartijevih antikomunističkih progona i društva koje ne samo da toleriše takve prakse, već ih svesrdno podržava i podleže hysteriji. Pored ljubavi i ljubomore, hysteriju motivišu i ekonomski interesi dela stanovnika Salema koji optužbama protiv svojih sugrađana pokušavaju da se domognu njihove zemlje – to je slučaj Džajlsa Korija, koji zbog odbijanja da se izjasni o tačkama optužnice, jer bi to značilo i sigurnu smrt i oduzimanje zemlje od njegovih sinova, biva pogubljen na posebno brutaln način: teško kamenje naslonjeno na njegove grudi pritiska ga dok ne izdahne⁷.

⁷ Ovaj lik i njegova konačna sudbina u drami zasnovani su na istinitim podacima.

Među optuženim ženama naročito se ističu Rebeka Ners, kao već pomenuti prototip veštice: starija žena, mudra, blaga, sa dobrom reputacijom u Salemu, punopravna članica crkve, ali i ona koja se ne boji da svoje mišljenje iskaže u javnosti, čak i kada to ide direktno na njenu štetu. Njena uloga u zajednici je da obilazi bolesne i porodilje i svojim savetima i blagošću olakša njihove muke, a optužbe protiv nje iznosi druga žena zbog svoje lične frustracije nemogućnošću da ima decu. Napad na Rebeke Ners je i deo orkestrirane kampanje protiv njenog supruga od strane onih koji žele njegovu zemlju i političku moć. Rebeka je predstavljena kao lik izuzetne moralne hrabrosti i snage, čak inspiracija Proktoru da u odsudnom trenutku radije izabere smrt nego lažno priznanje kojim bi zauvek ukaljao svoje dobro ime i čast i uz Proktora i druge lažno optužene predstavlja moralni oslonac društva i jak kontrast svojim optužiteljima. Dostojanstvo i uzvišenost sa kojim Rebeka nedužna dobrovoljno odlazi u smrt, odbijajući da se povinuje masovnoj hysteriji i iz straha za goli život potpiše lažno priznanje, kao i besmisao optužbi protiv nje, koji uviđaju i same sudije, ali iz straha za sopstvene pozicije odbijaju da slede glas razuma doprinose dramskoj ironiji, i šalju moćnu poruku čitaocima da su prave „veštice” zapravo oni koji optužuju i izriču smrtne presude. I lik Elizabet Proktor, takođe jedne od optuženih, pleni svojom blagošću i dostojanstvom sa kojim podnosi i nepravdne optužbe i izdaju svog supruga. Ona je takođe predstavljena kao visoko moralna osoba, čak moralno superiorna u odnosu na svog muža, koja uprkos blagoj naravi hrabro brani svoje mišljenje i uverenje u ispravnost svojih postupaka i time inspiriše i Proktora na takvo ponašanje. Ironija je da i ona strada zbog ljubomore i zlobe devojke koja želi da preotme njenog supruga i domaćinstvo, u sceni u kojoj se jasno pokazuje kontrast između tužitelja koji su predstavljeni kao amoralna deca i optuženih koji se otvoreno upoređuju sa svecima. I lik Rebeke Ners i lik Elizabet Proktor građeni su u skladu sa pomenutim modelom žene-veštice: slobodoumne, ugledne, elokventne, hrabre i u sukobu sa većinskim stavovima zajednice. Ipak, u ovoj drami fokus je, umesto na čitavoj grupi, na pojedincu koji pokušava da se suprotstavi represivnom režimu i masovnoj hysteriji. U modernom ruhu, „veštice” su jasno prikazane kao nedužne žrtve, čak, inverzijom stereotipa, postaju moralni centar svoje zajednice, po karakternim osobinama daleko iznad onih koji ih optužuju.

U nešto savremenijem osvrtu na salemska suđenja, popularnom romanu Ketrin Hau *Knjiga lekova Deliverans Dejn* [*The Physick Book of Deliverance Dane*]⁸ iz 2009. godine, prepliću se scene iz Salema 1692. i događaji na Harvardu trista godina kasnije. Glavna junakinja Koni Gudvin je potomak (nevino) optužene i pogubljene Deliverans Dejn⁹, studentkinja doktorskih studija koja se bavi proučavanjem kolonijalne Amerike i fenomena salemskih suđenja. Roman paralelno prati živote Koni i Deliverans koje se obe, svaka na svoj način i u duhu vremena u kojem žive, suočavaju sa nerazumevanjem i progonom. Koni je prototip moderne „veštice”, i ima moć da oseti šta drugi misle i maštom dočara scene iz daleke prošlosti, a „lov” na nju orkestrira njen mentor Čilton. Njegovo prezime i hobi – alhemija i proučavanje starih al-

⁸ Knjiga je nakon objavljivanja bila na drugom mestu liste bestselera Njujork Tajmsa.

⁹ Ime se može naći i u originalnim podacima i zapisima sa suđenja.

hemičarskih spisa u potrazi za kamenom mudrosti – budi asocijaciju na Hotornovog glavnog negativca u romanu *Skerletno slovo* – Rodžera Čilingvorta. I Čilton i Čilingvort su stariji muškarci, fizički deformisani, opsesivno posvećeni svojim ciljevima, bave se alternativnom medicinom i crnom magijom i obojica su krivi za „Neoprostivi greh” [*The Unpardonable Sin*]. Naime, i jedan i drugi zanemaruju svetost ljudskog života i ne birajući sredstva i ne obazirući se na patnju ljudi oko sebe, ostaju istrajni u opsesivnoj potrazi za neuhvatljivim, zbog čega na kraju bivaju kažnjeni.

Priča o lažno optuženim „vešticama” iz 17. veka zapravo služi da se aktualizuje položaj žena u savremenom društvu u akademskoj zajednici i neki od izazova sa kojima se one suočavaju. Tako Koni stalno mora da pazi na svoje ponašanje jer „niko ne voli previše emotivnu ženu u akademskoj sredini” (Howe 2009: 17). Takođe, brojne su aluzije na položaj žena naučnica u akademskom svetu koji se predstavlja kao elitistički, konzervativan i zatvoren krug, uglavnom rezervisan za muškarce sa odgovarajućim poreklom i statusom. Navodi se da su tekstovi koje su stručnjaci sa Harvarda okarakterisali kao „ženske”, i sâmmim tim nebitne, smešteni u oronuloj zgradi biblioteke sestrinskog koledža Redklif koji se gotovo i ne finansira i koji uglavnom služi za smeštaj naučnica feministkinja koje su dobile stipendiju za svoja istraživanja i imaju status gostujućih istraživača na Harvardu. Koni ne samo da se bori protiv predrasuda protiv žena naučnica, već ima i konkretnog neprijatelja – Čiltona, koji upravo zbog svog elitističkog i diskriminišućeg stava prema „ženskim” tekstovima ne uspeva da pronađe ono što traži.

Uporedo sa Koninom, odvija se i drama *Deliverans Dejn*, vidarke iz Salema 17. veka i slobodoumne i obrazovane žene koju nepravedno optužuju i osuđuju upravo oni kojima je godinama pomagala. Salemska suđenja se predstavljaju kao refleksija tenzija u društvu nastalih borbom za ekonomsku i političku prevlast, a motivacija za optužbe je neznanje i/ili potreba za žrtvenim jarcem. *Deliverans Dejn* je zbog svog nižeg ekonomskog statusa i činjenice da nesrećnim slučajem ostaje udovica, podložna šikaniranju i progonu, odnosno predstavlja prototip „veštice”. Uprkos želji da pomogne svojim neukim susedima, ona je nakon ponižavajućeg ginekološkog pregleda¹⁰ i tendencioznog i nepravednog suđenja osuđena na smrt, a i u smrtnom času pokazuje dostojanstvo i superiornost u odnosu na svoje tužitelje. U ovom romanu se salemska histerija rekontekstualizuje, tako da se značenje pojma veštica u potpunosti preokreće. Moderne „veštice” su predstavljene kao samosvesne i obrazovane mlade žene koje se suočavaju sa seksističkim predrasudama svojih nadređenih koji ih iz ljubomore i/ili neznanja marginalizuju i omalovažavaju rezultate njihovog rada.

4. Zaključak

Na osnovu predstavljenih primera, nameće se zaključak da su se funkcije predstava o ženama kao vešticama menjale i prilagođavale istorijskom i društvenom kontekstu tokom vremena. U kolonijalnom periodu prisutna je korelacija između

¹⁰ Jedno od navodnih obeležja veštica bio je klitoris – koji se nazivao „đavoljom sisom” navodno namenjenom dojenju đavoljeg potomstva bilo koje bradavice na telu van grudi (Reis 1997: 112–3). Nepoznavanje ženske anatomije često je dovelo do optužbi za veštičarenje.

predstava o vešticama i ponašanja, stavova i javnih istupa žena koje je odstupalo od propisanih normi i rodnih uloga. Ove izrazito negativne stereotipizacije su u kasnijem periodu postale književno sredstvo za istraživanje i objašnjavanje ljudske prirode, metafore za kritiku sopstvenog društva i sredstva za skretanje pažnje na položaj žena u savremenom društvu. Može se reći da su predstave o ženama kao vešticama na izvestan način evoluirale od izrazito negativne stereotipizacije i predstava o ženi kao Drugom ka popularnim i vrednosno pozitivno orijentisanim predstavama, tako da su moderne „veštice” zapravo heroji.

Literatura

- Berkin, C. (1996). *First Generations: Women in Colonial America*. New York: Hill and Wang.
- Bradley, H. (1992). Changing Social Structures: Class and Gender. In S. Halland B. Gieben, (eds.), *Formations of Modernity (177–228)*. Cambridge: Polity.
- Carroll, L. (2008). Captivity Literature. In K. Hayes, (ed.), *The Oxford Handbook of Early American Literature (143–168)*. Oxford, UK: OUP.
- De Riencourt, A. (1983). *Woman And Power In History*. Great Britain: Honeyglen Publishing.
- Elliott, E. (1994). New England Puritan Literature. In S. Bercovitch, (ed.), *The Cambridge History of American Literature Vol. 1: 1590-1820 (169–306)*. Cambridge, UK: CUP.
- Fischer, K. (2005). The Imperial Gaze: Native American, African American, and Colonial Women in European Eyes. In N. A. Hewitt, (ed.), *A companion to American women's history (3–19)*. Malden, MA, USA: Blackwell Publishing.
- Hawthorne, N. (1994) [1850]. *The Scarlet Letter*. London, UK: Penguin Books. Ltd.
- Hawthorne, N. (1846). *Young Goodman Brown*. <http://www.jacklynch.net/Texts/younggoodmanbrown.html> [31.08.2019.].
- Howe, K. (2009). *The Physick Book of Deliverance Dane*. e-book. Hyperion e-books.
- Juster, S. (2005). Sinners and Saints: Women and Religion in Colonial America. In N. A. Hewitt, (ed.), *A companion to American women's history (66–80)*. Malden, MA, USA: Blackwell Publishing.
- Karlsen, C. F. (1987). *The Devil in the Shape of a Woman*. New York: W.W. Norton & Company.
- Kocić, A. (2010). Salem Witchcraft Trials: the Perception of Women in History, Literature and Culture. *FactaUniversitatis, Series Linguistics and Literature, 8/1, 1–7*.
- Little, A. M. (2005). Building Colonies, Defining Families. In N. A. Hewitt, (ed.), *A companion to American women's history (49–65)*. Malden, MA, USA: Blackwell Publishing.
- Mather, C. (1692). *Ornaments for the Daughters of Zion*, <http://quod.lib.umich.edu/e/evans/N00500.0001.001?view=toc> [31.08.2019.].
- Mather, I. (1693). *The Wonders of the Invisible World, A Further Account of the Tryals of the New-England Witches*, <http://www.gutenberg.org/files/28513/28513-h/28513-h.htm> [31.08.2019.].

Miller, A. (1953). *The Crucible*. Penguin Books, New York.

Reis, E. (1997). *Damned Women: Sinners and Witches in Puritan New England*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Ana Kocić Stanković

SALEM WITCH TRIALS RECONTEXTUALIZED

Abstract

The paper is an attempt to critically reexamine various recontextualizations of the Salem witch trials trope in American literature and culture. The theoretical foundation consists of a brief historical background of these iconic events in American history, as well as the literature that emphasizes their gender perspective (Elizabeth Reis, Carol Karlsen), considering the fact that the majority of the accused and executed were female. The initial premise is that the change in cultural context, i.e. the secularization of U.S. society, brought about a change in the perception of women. The epochs include perspectives from a range of time: from America's colonial period and its Puritan socio-historical context, to its period of growth in the 19th century as a young nation and its emerging national literature, to its 20th-century cultural context of the 1950s, to its contemporary cultural trends and redefinitions of traditional meanings. Arguments for the central thesis that representations of women as witches have evolved from negative stereotypes to positively connoted images are provided by examples of recontextualizations of the well-known tropes by famous American 19th, 20th, and 21st-century authors (Nathaniel Hawthorne, Arthur Miller, Katherine Howe).

anakocic@hotmail.com